

Tadeusz MARSZAŁ*

HISTORIA SZADKU W „STUDIUM HISTORYCZNO-URBANISTYCZNYM” J. GOLDBERGA

Streszczenie. Przeglądowe kompendium wiedzy na temat dziejów miasta zostało zawarte w nigdy nie opublikowanym i istniejącym jedynie w formie maszynopisu opracowaniu, autorstwa Jakuba Goldberga „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” z 1961 r. Autor, wybitny, historyk polsko-izraelski, w latach 2010–2011 był członkiem rady redakcyjnej „Biuletynu Szadkowskiego”.

„Studium” składa się z sześciu rozdziałów, z których cztery pierwsze dotyczą dziejów Szadku od czasów średniowiecza do XIX w. Kolejne dwa rozdziały poświęcone zostały problematyce rozwoju przestrzennego miasta. Artykuł przywołuje pierwszą część opracowania J. Goldberga odnoszącą się do historii miasta od momentu jego lokacji pod koniec XII w. praktycznie do połowy XIX w.

Słowa kluczowe: Szadek, historia, J. Goldberg

Problematyce dziejów Szadku, miasta pełniącego niegdyś tak istotną rolę w sieci osadniczej kraju, poświęconych zostało wiele publikacji. Większość z nich ma charakter fragmentaryczny i dotyczy zagadnień szczegółowych odnoszących się do wybranych aspektów rozwoju społeczno-ekonomicznego bądź określonych wydarzeń w blisko osiemsetletniej historii miasta. Dwie pozycje książkowe mają charakter bardziej kompleksowy pozwalający na prześledzenie losów tego miasta od czasu jego lokacji w XIII w. Są to opracowania monograficzne, jedno autorstwa A. Parczewskiego z 1870 r.¹ i drugie autorstwa T. Marszała z 1995 r.² Takie przeglądowe kompendium wiedzy na temat dziejów miasta zostało zawarte w jesz-

* Tadeusz Marszał, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tadeusz.marszal@geo.uni.lodz.pl.

¹ A. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.

² T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.

cze jednym opracowaniu, które choć nigdy nie zostało opublikowane i istnieje jedynie w formie maszynopisu, to było wielokrotnie przywoływane w literaturze historycznej. Jest to przygotowane w 1961 r. przez Jakuba Goldberga „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku”. Najprawdopodobniej jedyny egzemplarz tej pracy zachował się w Archiwum Państwowym w Łodzi³. Opracowanie to zostało wykonane na zlecenie Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej podlegającej Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi. Interesujący jest fakt, że opracowanie to zostało uznane, z trudnych do zrozumienia dziś powodów, za materiał zawierający informacje niejawne, czego wyrazem było nadanie mu klauzuli „poufne”.

Autor „Studium”, Jakub Goldberg (ur. 2.02.1924 r. w Łodzi) w okresie okupacji niemieckiej więziony w getcie łódzkiego i obozu koncentracyjnego Meuselwitz⁴, po wyzwoleniu powrócił do rodzinnej Łodzi⁵. W pierwszych powojennych latach ukończył studia historyczne i podjął zatrudnienie na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego w Uniwersytecie Łódzkim. W pracy badawczej koncentrował się na problematyce historii gospodarczej XVIII w. oraz historii polskich Żydów, głównie w regionie Polski Środkowej. Szereg jego publikacji zostało poświęconych historii osadnictwa, zwłaszcza miejskiego⁶. I właśnie w ten nurt badań wpisuje się niepublikowana praca poświęcona dziejom Szadku. Stopień doktora J. Goldberg uzyskał w 1960 r. na podstawie rozprawy, której tematem były stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII w.⁷ Z czasem coraz więcej uwagi poświęcał zagadnieniom z zakresu historii gospodarczej. Szczególne miejsce w badaniach J. Goldberga zajmują ziemie łączycka, sieradzka i wieluńska⁸. Wśród prac mieszczących się w nurcie

³ Zob. zespół: 39/825/0 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Urząd Wojewódzki w Łodzi; ser. 9: Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, jednostka 2848.

⁴ Położony koło Lipska, filia obozu koncentracyjnego Buchenwald.

⁵ Pełniejszy życiorys J. Goldberga zob.: R. Stobiecki, J. Walicki (red.), *„Należę do polskiej szkoły historycznej”. Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, s. 7–9.

⁶ Zob. m.in. J. Goldberg, *Osadnictwo „olęderskie” w dawnym województwie łączyckim i sieradzkim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1957, ser. 1, z. 5, s. 67–110; J. Goldberg, *Frydychszat–Sokolniki. Problemy osiemnastowiecznego miasteczka w ziemi wieluńskiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1959, t. 5, z. 1, s. 75–115; J. Goldberg, *Osiemnastowieczne lokacje w dawnych województwach łączyckim i sieradzkim*, „Rocznik Łódzki” 1969, t. 9, 1964, s. 65–86; J. Goldberg, *Dzieje Pabianic w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1990.

⁷ J. Goldberg, *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960.

⁸ M.in. J. Goldberg, *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1961, ser. 1, z. 21, s. 65–89; J. Goldberg, *Zarys gospodarczo-społeczny rozwoju ziemi wieluńskiej w XVI–XVIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 1961, nr 5, s. 5–24.

badania nad dziejami społeczności żydowskiej jest także opracowanie poświęcone historii Żydów lutomierskich⁹ i zduńskowolskich¹⁰. W 1967 r., w okresie nagonki antysemickiej, J. Goldberg wyjechał na stałe do Izraela. Początkowo pracował w Centralnym Archiwum Historii Narodu Żydowskiego, a później został profesorem Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, gdzie utworzył Ośrodek Badań Dziejów i Kultury Żydów Polskich, którego został pierwszym dyrektorem. Nigdy nie zerwał związków z łódzkim ośrodkiem uniwersyteckim i polskimi historykami, m.in. publikując szereg prac naukowych w wydawnictwach polskich. W jednej ze swoich wypowiedzi J. Goldberg powiedział: *Mieszkam za granicą, ale nie uważam się za cudzoziemca. Należę do polskiej szkoły historycznej [...] Uważam się za historyka Polski i historyka Żydów polskich*¹¹. Twierdził, że nie ma historii Polski bez historii Żydów i nie ma historii Żydów bez historii Polski. W latach 2010–2011 był członkiem rady redakcyjnej „Biuletynu Szadkowskiego”. Jakub Goldberg zmarł w Jerozolimie 15 listopada 2011 r.

Fot. 1. Jakub Goldberg, lata 60. XX wieku

Źródło: R. Stobiecki, J. Walicki (red.), *„Należę do polskiej szkoły historycznej”. Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, okładka

„Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” autorstwa J. Goldberga liczy łącznie 30 stron maszynopisu oraz załączonych do tekstu osiem map i jedno zdjęcie. Na strukturę treści (oprócz krótkiego wstępu i umieszczonego na końcu spisu załączonych materiałów kartograficznych i ikonograficznych) składa się sześć rozdziałów, z których cztery pierwsze dotyczą dziejów Szadku od czasów

⁹ J. Goldberg, *Ludność żydowska w Lutomiersku w drugiej połowie XVIII wieku i jej walka z feudalnym uciskiem*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1955, nr 15/16, s. 183–204.

¹⁰ J. Goldberg, *Di gesichte fun jidn in Zdunska Wola*, [w:] *Sefer Zdunska Wola*, Tel Aviv 1968, s. 13–30.

¹¹ R. Stobiecki, J. Walicki (red.), *„Należę do polskiej szkoły historycznej”. Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, s. 9.

średniowiecza do XIX w. Kolejne dwa rozdziały poświęcone zostały problematyce rozwoju przestrzennego miasta, przy czym ostatni fragment pracy zawiera podane w bardzo skondensowanej formie uwagi dla projektantów.

Opracowanie zostało przygotowane przy wykorzystaniu kilku podstawowych, opisujących dzieje miasta, pozycji literatury – najważniejsza z nich to jedyna wówczas wspomniana już drukowana monografia miasta autorstwa A. Parczewskiego z 1870 r.¹² Ponadto J. Goldberg korzystał z informacji o Szadku zawartych w publikacjach podejmujących tematykę o szerszym zakresie merytorycznym, tj. pracy H. Grossmana na temat struktury społeczno-gospodarczej Księstwa Warszawskiego¹³, A. Mączaka na temat sukiennictwa wielkopolskiego w okresie późnego średniowiecza i renesansu¹⁴ oraz niemieckojęzycznej publikacji E.O. Kossmana na temat niemieckiego osadnictwa w regionie łódzkim¹⁵. Część historyczna zawiera również wiele informacji pozyskanych z innych źródeł drukowanych¹⁶ oraz pochodzących ze zbiorów Archiwum Akt Dawnych (Archiwum Skarbu Koronnego, Archiwum Królestwa Polskiego, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, Komisja Województwa Kaliskiego, Księgi Ziemskie Szadkowskie)¹⁷, a także Biblioteki PAN w Krakowie¹⁸.

Poniżej publikujemy pierwszą część opracowania J. Goldberga odnoszącą się do historii miasta od momentu jego lokacji pod koniec XII w. praktycznie do połowy XIX w. Niestety autor całkowicie pomija w „Studium” dzieje miasta w drugiej połowie XIX w. i w pierwszej połowie XX w. Pomimo, iż większość informacji zawartych w pracy J. Goldberga można znaleźć także w innych publikacjach poświęconych historii Szadku, niewątpliwie opracowanie to, przygotowane przed blisko sześćdziesięciu laty zawiera treści, które wzbogacają naszą wiedzę o tym tak ważnym niegdyś na mapie Polski ośrodku miejskim.

¹² A. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.

¹³ H. Grossmann, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, Warszawa 1925.

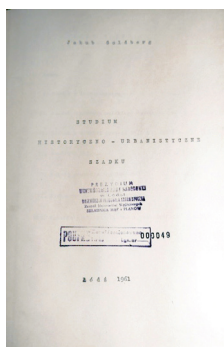
¹⁴ A. Mączak, *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1955.

¹⁵ E. O. Kossmann, *Die deutschrechtliche Siedlung in Polen dargestellt am Lodzer*, Lipsk 1937.

¹⁶ A.C. Holsche, *Geographie und Statistik von West-Süd-und Neu-Ostpreussen*, t. II, Berlin 1802; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. I, Bydgoszcz 1961; *Źródła dziejowe*, t. XIII, Warszawa 1883.

¹⁷ Archiwum Akt Dawnych: Archiwum Skarbu Koronnego, oddział XLVI, nr 103d, oddział XLVI, nr 104, oddział XLVI, nr 111; Szadkowskie Ziemskie 71/72, 76, 91; Komisja Rządowa Spraw wewnętrznych i Duchownych 1784; Komisja Województwa Kaliskiego 1123, 1126; Archiwum Królestwa Polskiego 85 cz. II.

¹⁸ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps. 575/II.

Fot. 2. Okładka „Studium historyczno-urbanistycznego Szadku” autorstwa J. Goldberga
Źródło: fotografia własna, 2019

SZADEK W ŚREDNIOWIECZU

Geneza Szadku powstałego na obszarze leżącym między dolinami Warty i Neru sięga XII w. Pod względem administracyjnym teren ten należał do kasztelanii sieradzkiej, a w niedalekiej okolicy przebiegała granica z kasztelaniami łęczycką i spycymierską. Czynniki te sprzyjały rozwojowi Szadku jako ośrodka handlowego obsługującego lokalny i dalekosiężny rynek oraz zaspokajającego potrzeby coraz gęściej zaludnianego się obszaru. Promień rynku lokalnego wynosił w tych czasach około 10–15 km i był uwarunkowany możliwością odbycia w ciągu jednego dnia obustronnej podróży ze wsi do miasta, będącego jarmarczno-targowym ośrodkiem. Rolę tą zaczął spełniać Szadek. Sprzyjała temu już w XIII w. przechodząca tędy ważna droga równoleżnikowa, łącząca Mazowsze z Wielkopolską i Śląskiem. Prowadziła ona z Razy przez Szadek, Wartę i Konin.

Pierwsza historyczna wiadomość o interesującej nas osadzie pochodzi z 1295 r., kiedy była już książęcym miastem, rządzącym się prawem polskim. Wiadomość tę czerpiemy z dokumentu wydanego przez ówczesnego księcia kujawskiego i sieradzkiego Władysława Łokietka, na mocy którego niejakiemu rycerzowi Wilczkowi nadano 2 łany ziemi w Wielkiej Wsi, wolne od wszelkich obciążeń. Dokument ten stwierdza, że wymieniona wieś leżała koło już istniejącego miasta Szadku, gdzie też znajdowała się drewniana kaplica św. Idziego – późniejszy kościółek cmentarny. Pod koniec XIII w. Szadek awansował do rangi siedziby parafii i otrzymał nowy kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny.

Szadek został zniszczony w czasie najazdu krzyżackiego w 1331 r. i podzielili los takich miast jak Wielkopolska Środa, Turek, Uniejów, Stawiszyn i Sieradz. Główna armia krzyżacka operowała w okolicach Uniejowa, skąd wysłano oddział wojska do ziemi sieradzkiej, który przybył do wsi Bałdrzychowa nad Nerem,

a 19 września wkroczył do Szadku. Zakonni rycerze miasto wraz z kościołem zrabowali, a następnie spalili. Odbudowie sprzyjał korzystny okres rozwoju stosunków towarowo-pieniężnych i rozprzestrzeniania gospodarki czynszowej, co powodowało umocnienie ekonomicznej i społecznej pozycji miast i mieszczaństwa. W stosunku do Szadku znalazło to m.in. wyraz w nadaniu na miejsce polskiego, prawa magdeburskiego na podstawie przywileju Władysława Jagiełły wydanego podczas jego pobytu w Brześciu Kujawskim w 1401 r. Przywilej lokacyjny Szadku był wzorowany na analogicznym dokumencie dla Sieradza, co było na ogół praktykowane w tymże regionie. Przeniesienie Szadku z prawa polskiego na niemieckie nastąpiło w ostatnim okresie procesu przemian stanu prawno-społecznego miast polskich. W tym czasie dotyczyło to głównie starszych ośrodków, których miejski charakter poprzedzał jeszcze akcję kolonizacji na prawie niemieckim. Fakt ten podkreśla dawność miejskiej egzystencji Szadku i dowodzi, że geneza omawianego ośrodka była związana nie z akcją kolonizacyjną, tylko z krajowym procesem społeczno-gospodarczym, o czym świadczy obowiązujące tutaj do końca XIV w. prawo polskie. Już wcześniej wśród mieszczan szadeckich występowali nieliczni Niemcy i napływ ich nie był uwarunkowany przez nadanie miastu teutońskiego prawa, co nastąpiło dopiero w XV stuleciu. Przyznanie magdeburgii oznaczało zwiększenie uprawnień samorządu miejskiego, uniezależnienie mieszczan od jurysdykcji starościńskiej i zwiększenie wagi przywilejów o charakterze ekonomicznym, zezwalających na odbywanie targu tygodniowego i trzech dorocznych jarmarków. Akt nadania prawa magdeburskiego stwarzał korzystne warunki dla rozwoju miasta i odzwierciedlał jego wzrastającą rolę.

Przywilej z 1401 r. normował wewnętrzne stosunki miejskie według ustalonego wówczas schematu i zapoczątkował seryjne nadawanie następnych. Po upływie 8 lat Władysław Jagiełło wydał nowy przywilej w 1409 r., w którym zwalniał szadkowian od obowiązku dostarczania podwód dla potrzeb dworu królewskiego, czego nie uczyniono w przywileju lokacyjnym.

W XV w. wzrastało ekonomicznie i politycznie znaczenie Szadku, o czym świadczy nadanie kolejnego przywileju przez Kazimierza Jagiellończyka w 1458 r. Na tej podstawie całkowicie uwolniono mieszczan szadeckich od opłacania myta na terenie województwa sieradzkiego oraz od połowy obowiązującej taksy celnej na obszarze innych województw. Dowodzi to, że szadkowianie zajmowali się handlem, bo tylko w takim wypadku analogiczne ulgi mogły mieć jakieś praktyczne znaczenie. Usytuowanie miasta przy ważnym szlaku komunikacyjnym sprzyjało uprawianiu kupiectwa przez jego mieszkańców. Z tekstu przywileju wynika, że już w XV w. mieszczanie szadecy utrzymywali szerokie stosunki handlowe, których zasięg wykraczał poza granice województwa sieradzkiego. Już w połowie stulecia tamtejsi kupcy posiadali własną organizację cechową, co świadczy o istotnym znaczeniu handlu w ówczesnej strukturze ekonomicznej omawianego miasta.

Obok handlu rozwijało się tutaj także i rzemiosło. W laudum miejskim Szadku z 1457 r. wymieniono 4 majstrów należących do różnych cechów i reprezentujących kilka branż rzemieślniczych.

W świetle tego można stwierdzić, że w połowie XV w. uprawiano tutaj stolarstwo, krawiectwo, szewstwo oraz tkactwo. Prawdopodobnie znajdowali się i inni rzemieślnicy, ale nie zostali wyszczególnieni w cytowanej uchwale z 1457 r.

Należy zaznaczyć, że Szadek kilkakrotnie gościł królów polskich: Kazimierza Wielkiego w 1370 r. i Jana Olbrachta w 1493 r., który przy okazji zatwierdził wszystkie dotychczasowe przywileje miasta. Uległa również zwiększeniu rola Szadku jako siedziby władz sądowych oraz centrum administracyjno-politycznego. Począwszy od 1361 r. odbywały się tutaj sądy wiecowe, t. zw. wielkie roki sądowe, na które przybywała szlachta z ziemi sieradzkiej. Instytucja ta przekształciła się w sejmik szlachecki województwa sieradzkiego, który zasadniczo aż do końca swojej egzystencji obradował w Szadku. Jeden z pierwszych ważniejszych zjazdów szlacheckich jaki wpłynął na wykształcenie się regionalnego sejmiku szlacheckiego odbył się tutaj w 1373 r. Przy dokonaniu administracyjnego podziału kraju ustanowiono jednostki powiatowe i siedzibami ich stały się miejscowości, w których odbywały się wiece sądowe: w ten sposób Szadek awansował do stanowiska centrum powiatowego. Ogólnie należy stwierdzić, że do końca XV w. ukształtował się jako dość poważny ośrodek administracyjny i polityczny, spełniający również istotną rolę ekonomiczną tak pod względem produkcji rzemieślniczej jak i handlu.

SZADEK W OKRESIE POLSKIEGO RENESANSU

Czasy Odrodzenia były okresem największej prosperity w dziejach Szadku. Przy końcu wieków średnich omawiane miasto stało się ważnym centrum życia politycznego i gospodarczego. Dalszemu jego rozwojowi sprzyjały ogólne warunki panujące w dobie polskiego Renesansu. Wprawdzie Szadek przeżywał w XVI w. okresowe zahamowanie w życiu gospodarczym, ale powstałe na innym podłożu niż analogiczne zjawiska z początków XVII w. Pierwsze były głównie rezultatem pożarów jakie miały miejsce w latach 1537, 1561, 1568, 1574. W celu ułatwienia odbudowy król zgodnie z przyjętą praktyką zwolnił miasto od podatków i innych obciążeń oraz przez specjalne nadania stwarzał pewne możliwości dla powetowania materialnych strat. Zygmunt Stary w 1537 r. uwolnił mieszkańców Szadku na okres 8 lat od opłacania wszelkich podatków państwowych i obowiązku kwaterowania wojska, zezwolił również na ścinanie drzewa budulcowego w lasach należących do wsi królewskiej Prusinowic. W tym samym celu także Zygmunt August nadał miastu lat Osiny leżący między wsiami Tarnówką a Wolą Brzatoską oraz z powodu ponownego pożaru zarządził następną czteroletnią wolniczną podatkową. Nie świadczy to o wyjątkowej troskliwości królów okazywanej dla Szadku,

bowiem analogiczne środki stosowano w podobnych wypadkach nie tylko w dobie polskiego Renesansu, ale także w okresie upadku miast w XVII–XVIII w. Jednak identyczne środki były mniej skuteczne w czasach oligarchii magnackiej, bowiem miały miejsce w okresie ogólnie niekorzystnej sytuacji i nie stanowiły już wystarczającej dźwigni dla podniesienia miast z upadku gospodarczego. Natomiast w XVI w. czyniły jeszcze możliwą rekonstrukcję gospodarczą kilkakrotnie już spalonego Szadku.

Szadek doznawał jeszcze i innych aktów opieki królewskiej, które były charakterystyczne dla XVI w., bowiem w zasadzie nie miały już miejsca w okresie oligarchii magnackiej i upadku miast w Rzeczpospolitej. Przywileje wydane dla Szadku w XVI w. nosiły charakter protekcyjny. M. in. wystąpiło to w początkach stulecia, kiedy mieszczenie szadeccy nie mogli podolać w opłacaniu wymiaru podatku zwanego szosem, co w konsekwencji doprowadziło do zubożenia oraz zmniejszenia liczby ludności. Dla przeciwdziałania temu procesowi w 1511 r. Zygmunt Stary ograniczył do 500 grzywien wysokość szsosu pobieranego od Szadku. Odrębny charakter posiadał przywilej królewski z 1547 r., w którym Zygmunt Stary zakazywał przybywającym na targi do Szadku kupcom z Gniezna, Kalisza i Poznania, aby sprzedawali towar jakim dysponowali miejscowi kupcy. Jednocześnie zatwierdził dawniejszy przywilej wydany przez Kazimierza Jagiellończyka, przyznający mieszczanom szadeckim znaczne ulgi w opłatach celnych. Szereg innych i wydanych w tym czasie przywilejów dla Szadku miało nie ogólny lecz tylko doraźny charakter.

Miasto było właścicielem dwóch wsi, Kromolina i Kobyły Miejskiej, które później przeszły do rąk szlacheckich posiadaczy. Jest to jeszcze jeden dowód mówiący o prężności ekonomicznej omawianego miasta, które zdobyło własne dobra ziemskie. Poddani chłopci z tych wsi zobowiązani byli do świadczenia robocizny dla Szadku, polegających na dostarczaniu podwód i oczyszczaniu ulic z błota.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym Szadku był przywilej wydany przez Stefana Batorego w 1578 r. Zastępował on zaginiony podczas pożaru przywilej Władysława Jagiełły z 1401 r. nadający Szadkowi prawo magdeburskie i stał się podstawowym aktem prawnym miasta. W następnych stuleciach podczas licznych sporów mieszczan szadeckich ze starostami i dziedzicami sąsiednich wsi szlacheckich powoływano się na ten dokument, jako akt normujący legalny stan rzeczy.

Dotyczyło to głównie spraw o zagrabione grunty miejskie. Miało to istotniejsze znaczenie dopiero w XVII–XVIII w., bowiem w XVI stuleciu w strukturze ekonomicznej Szadku dominowało głównie rzemiosło oraz handel, to też sprawy ziem uprawnych nie miały jeszcze pierwszoplanowego znaczenia. Natomiast wzrosło wówczas znaczenie szlaku komunikacyjnego wiodącego z Mazowsza na Śląsk /przede wszystkim do Wrocławia/ i przechodzącego przez Szadek. Wprawdzie śląskie transporty handlowe w XVI w. zmieniły dotychczasową trasę i omijały drogę przez Kalisz, ale szlaki wiodące przez Sieradz, Zgierz i Wartę musiały za-

wsze kierować się w stronę interesującego nas miasta. Połączenie to szczególnie zyskało na wadze z chwilą przeniesienia stolicy państwa do Warszawy.

Lustracje dóbr królewskich z XVI–XVII w. podają przybliżone dane o strukturze zawodowej ludności Szadku. W 1569 roku poza piekarzami i szewcami znajdowało się tutaj około 61 rzemieślników. Podczas następnej lustracji z 1616 r. wymieniono 12 krawców i 18 kuśnierzy oraz zaznaczono, że „śłosarzów, kowalów i innych rzemieślników, którzy w jednym przywileju są opisani jest na ten czas nr 24”. Szczególnie było tutaj rozwinięte piwowarstwo i w związku z tym urządzono system wodociągów, dla utrzymania którego Zygmunt Stary w 1541 r. wyznaczył specjalny podatek.

W Szadku sukiennictwo było najważniejszą gałęzią produkcji. Miasto należało do czołowych polskich ośrodków tekstylnych i wyprzedzały je jedynie większe miasta Rzeczypospolitej jak Wschowa, Gdańsk i Toruń, a w centralnym łęczycko-sieradzkim regionie sukienniczym większym skupiskiem producentów tekstylnych były tylko Brzeziny. W 1616 r. w Szadku mieszkało i pracowało 90 sukienników, stanowiących w przybliżeniu około 24% zawodowo czynnej ludności miasta. Odgrywające większą rolę kulturalną i ekonomiczną Brzeziny liczyły w tym czasie 300 sukienników. Produkowali oni głównie dla szerokiego rynku ogólnopolskiego, natomiast szadeccy sukiennicy zaspakajali przede wszystkim potrzeby regionalnych odbiorców.

Rozwinięte miejscowe sukiennictwo przyczyniło się do nawiązania kontaktów handlowych, mających miejsce przy nabywaniu wełny jak i przy sprzedaży gotowych wyrobów. Szadkowianie zakupywali surowiec w najbliższym okręgu, którego zasięg w zasadzie nie przekraczał 15 km. Wełnę nabywali w Łasku, Lutomiersku, Sieradzu, Warcie i w 15 okolicznych wsiach. Liczne transakcje przy kupnie wełny i sprzedaży sukna stwarzały dogodną sytuację dla rozwoju kupiectwa, którego pozycja oraz obawa przed konkurencją spowodowała nasilenie antagonizmów z osiadłą tutaj od czasu średniowiecza grupą Żydów. Rezultatem zabiegów mieszczan szadeckich był przywilej Zygmunta III wydany w 1624 r., zabraniający Żydom w ogóle zamieszkiwania w Szadku. Ponownie zaczęli tutaj napływać dopiero w dobie Oświecenia.

Sukiennicy występowali w Szadku jeszcze przed XVI w., ale najliczniejsze ich zgrupowanie przypada na przełom XVI–XVII w. Znajdowały się tutaj 4 folusze o których najwcześniejsza wiadomość pochodzi z 1507 r., ale najprawdopodobniej istniały już wcześniej. Brak lub też nadmiar wody w rzece Pisi utrudniał korzystanie z foluszy oraz wpływał na możliwości produkcyjne i dochody sukienników szadeckich. Poza tym były jeszcze 4 młyny, w tym 3 wodne i 1 koński. Młyny należały do starostwa i mieszczanom nie wolno było gdzie indziej mieć swojego zboża. W XVI w. już wielu mieszczan, szczególnie bogatszych sukienników uprawiało rolę, dzierżawiło nawet okoliczne grunta folwarczne i utrzymywało dość obfity

żywy inwentarz, ale wówczas zjawiska te nie były jeszcze związane z procesem agraryzacji miasta, który nastąpił dopiero później.

Pierwsza faza upadku ekonomicznego przejawiająca się m.in. w znacznym zmniejszeniu liczby sukienników nastąpiła jeszcze w pierwszej połowie XVII w. i poprzedziła falę zniszczeń z okresu najazdu szwedzkiego i lat następnych. W 1629 r. zanotowano tutaj tylko 40 sukienników, co oznacza, że w ciągu 13 lat liczba ich zmniejszyła się o 44,5%. Przyczyniły się do tego epidemie, pożary i rabunki wojskowe, jakie miały miejsce w latach 1629–1630 po zakończeniu I wojny północnej. Według współczesnej notatki w 1624 r. zmarło wskutek zarazy 50 mieszczan i „zginęło także 80 ubogich zebranych wówczas w Szadku”, a w rok później epidemia „...szalała najwięcej, codziennie bezmała dziesiątki zmarłych padało... ludzi ośmiuset zmarło... zaś 300 ludzi także zarażonych pozostało”. W 5 lat później kwatrujące wojsko wywołało duży pożar i doszczętnie obrabowało znaczną liczbę mieszkańców, przez co „w Szadku od głodu umarło ludzi półtrzecia sta i tak Szadek spustoszał”.

Nadmieniliśmy już, że w XVI w. utrwaliły się pewne stosunki ustrojowe, jakie istniały jeszcze w XVIII stuleciu. W 1551 r. Zygmunt Stary nadał szlachcicowi Ulrykowi d'Elzendorf wójtostwo z łaźnią, młynem i stawem wraz z prawem do pobierania opłat od szwerców i rzeźników za korzystanie z jatek miejskich. Jednak zostały one spalone co spowodowało wprowadzenie t. zw. wolnicy, czyli wolnego handlu artykułami żywnościowymi na rynku. Wójt otrzymał również prawo do wybierania 2 rajców z grona mieszczan. W XVI w. nastąpił dalszy rozwój organizacji cechowych. Obok dawniej już istniejących powstał w 1618 r. nowy cech garncarzy, którzy dotychczas należeli do wspólnego zgromadzenia kowali i ślusarzy.

Szadek nie był ośrodkiem ruchu reformacyjnego i w ciągu XVI w. powstało tutaj szereg bractw katolickich, które stanowiły ochronę przed szerzącymi się wpływami odrodzeniowych prądów religijno-społecznych. W 1505 r. istnieli przy tutejszym kościele mansjonarze, którzy otrzymali uposażenie w postaci dóbr ziemskich i części dochodów z 1 młyna, a w 1535 r. powstało bractwo literackie, w 1615 r. różańcowe.

Dzięki rozwojowi ekonomicznemu Szadku spora grupa synów mieszczańskich mogła kształcić się w Akademii Krakowskiej, niektórzy z nich potym zostawali bakałarzami w miejscowej szkole. Szadek ściągał również osadników szkockich, którzy jak wiadomo trudnili się handlem i z reguły zamieszkiwali w prężnych pod względem gospodarczym ośrodkach. W okresie Renesansu dość duża część mieszczan szadeckich zawierała związki małżeńskie z osobami wywodzącymi się z rodzin szlacheckich, ale poczwąszy od przełomu XVI–XVII w. fakty takie nie mogły już więcej mieć miejsca. Szadkowianie przeciwstawili się integrowaniu szlachty w wewnętrzne stosunki miejskie i w pierwszej połowie XVII w. podejmowali uchwały antyszlacheckie, występowali również przeciwko Żydom – konkurentom w dziedzinie handlu. W wilkierzu miejskim z 1638 r. nakazywano, aby

pustych placów „...nie Żidowi, ani słachcicowi, ani poddanemu ślacheckiemu nie chciano sprzedawać”. Natomiast osiadali tutaj zwolnieni z poddaństwa chłopci, którzy powiększyli grono zatrudnione w sukiennictwie i innych działach rzemiosła.

Fale epidemii, pożarów i zniszczeń z początków XVII w. – będące prawidłowością rozwoju historycznego tego okresu – nastąpiły zbieżnie z szybkim rozprzestrzenianiem folwarku pańszczyźnianego i oddziaływaniem jego negatywnych społeczno-gospodarczych skutków. Nawet silny pod względem ekonomicznym Szadek był bezbronny wobec takich klęsk jak epidemie, a jego głównie drewniana zabudowa sprzyjała rozprzestrzenianiu się pożarów. Część sukienników oraz innych rzemieślników podupadła wskutek spalenia się ich domostw i warsztatów, a część zmarła w czasie epidemii. Pozostali kontynuowali produkcję jak i poprzednio przeznaczoną dla regionalnego odbiorcy chłopskiego. Jednak zubożenie i wzrost wyzysku oraz ucisku ludności chłopskiej ograniczyły zdolności nabywcze włościan z Sieradzczyzny, głównych konsumentów rękodzielniczej wytwórczości mieszczan szadeckich. Czynniki te wraz z dającą się we znaki wyższą cen artykułów żywnościowych sprzyjały wysunięciu się rolnictwa na czołowe miejsce wśród zajęć zawodowych mieszkańców Szadku. Okres zniszczeń z czasów najazdu szwedzkiego poprzedzony był pożarem jaki wybuchł w 1653 r., który jeszcze bardziej pogłębił upadek miasta, coraz wyraźniej zaznaczający się od trzeciej dekady XVII stulecia.

SHADEK W DRUGIEJ POŁOWIE XVII I W XVIII W.

Upadek Szadku zapoczątkowany jeszcze w początkach XVII w., jeszcze bardziej wzmógł się w drugiej połowie stulecia. Największe dewastacje z czasów najazdu szwedzkiego nastąpiły w 1659 r. W ogólnym zarysie obraz zniszczeń przedstawia lustracja Szadku z 1661 r., w której czytamy: „Ad praesens dla srogiego zniszczenia i spustoszenia, tak przez wojsko nieprzyjacielskie, jako jeszcze bardziej przez koronne wojsko...” miasto w bardzo nędznym znajduje się stanie. Dzieło zniszczenia kontynuowane było w latach następnych i doprowadziło do zniweczenia rezultatów prób odbudowy oraz do dewastacji obiektów uratowanych z minionej pożogi wojennej.

Szadek doznał ponownych dotkliwych strat w 1654 r. w czasie trwania rokoszu Lubomierskiego. W przekazie sporządzonym przez ówczesnego pisarza miejskiego czytamy: „Tegoż najnieszczęśliwszego mogę powiedzieć [1655] roku, na obywateli naszych liczne zwały się przykrości, niezwykle nieszczęścia i strofy, ucieczki z domów, przechody konnych i pieszych oddziałów, istnych posłańców piekielnych... tegoż roku marszałek wielki koronny [Lubomirski] wzniciwszy przeciwko królowi wojnę, ... dnia 17 października stanął jego obóz przy probostwie, gdzie stodoły poniszczone, bydła moc porwana i sprzęty i wiele innych rzeczy potracone, tak że zrachować trudno”. Podobne fakty miały również miejsce po stłumieniu

rokoszu, kiedy stacjonowały tutaj nieopłacane od dawna oddziały wojskowe i samowolnie egzekwowały od mieszczan należący się im zaległy żołd. Generalny rabunek mieszkańców Szadku ze strony kwaterujących żołnierzy nastąpił w 1677 r. Procesowi temu towarzyszył upadek wsi powodujący trudności w rekonstrukcji ekonomiki miejskiej. W drugiej połowie XVII w. wegetowała część z przedwojennej liczby rzemieślników oraz niewielka ilość sukienników. Naturalnym rezultatem było znaczne zmniejszenie stanu zaludnienia. W 1673 r. znajdowało się tutaj tylko 530 mieszkańców, w tym 493 mieszczan, 25 szlachty i 12 chłopów. Dane pochodzące z lat następnych nie zawierają elementów porównawczych, ale potwierdza ją fakt pełnego upadku niegdyś kwitnącego miasta. W 1674 r. uznano, że w Szadku znajduje się tylko 310 osób mogących opłacać pogłównne, a w 1691 r. liczba ta spadła do 295. Nie dysponujemy analogicznymi danymi dla pierwszej połowy XVIII w., ale w oparciu o znajomość sytuacji jaka istniała wówczas w tym regionie i w jakiej znajdowała się większość innych analogicznych miast, możemy stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że omawiany ośrodek doznał nowych zniszczeń w początkach XVIII stulecia. Trudna i powolna odbudowa nie doprowadziła jednak miasto do stanu jaki istniał w początkach XVII w. W 1733 r. Szadek został ponownie zniszczony podczas walk z konfederatami dzikowskimi.

Proces odbudowy nie spowodował nawrotu do dawniejszych stosunków ekonomicznych z dominującym rzemiosłem i handlem, lecz doprowadził do narodzin nowej struktury gospodarczej miasta, w której główne miejsce przypadło w udziale rolnictwu, a pozostałe uprawiane przez mieszczan zawody zepchnięte zostały na dalszy plan. Strukturę taką Szadek posiadał również w okresie polskiego Oświecenia i ogólne przekształcenia z drugiej połowy XVIII w. nie doprowadziły do żadnych zasadniczych zmian na tym odcinku.

Zwiększyła się natomiast liczba ludności, która przy końcu stulecia przekroczyła nawet stan z pierwszej połowy XVII w. W nieznacznym stopniu wpłynęło na to osiedlenie się niewielkiej grupy Żydów. W 1791 r. Szadek grupował 900 mieszkańców, w tym 49 osób ludności żydowskiej i 1 przybysza Niemca. Jednak liczba ta nie dorównywała zaludnieniu z XVI i z początku XVII w. Nie dysponujemy źródłami umożliwiającymi rekonstrukcję stosunków demograficznych Szadku z okresu Odrodzenia, ale na podstawie różnicy w ilości domów mieszkalnych dochodzimy do bezspornego wniosku, że w ostatnich latach istnienia dawnej Rzeczypospolitej liczba ludności omawianego miasta była znacznie mniejsza niż w czasach polskiego Renesansu. Na podstawie uznanych uogólnień wiemy również, że w zasadzie w mniejszych miastach nie nastąpił wzrost zagęszczenia mieszkańców domów miejskich. W 1616 r. znajdowało się tutaj 338, a w 1791 r. 139 budynków mieszkalnych stanowiących jedynie około 41% stanu z drugiej dekady XVII w. Liczba ta określa również analogiczną proporcję odnośnie stosunków ludnościowych.

W raporcie sporządzonym w 1791 r. przez władze miejskie Szadku zaznaczono, że „całe miasto rolnictwem się utrzymuje, a 6-ta część może handlem się bawi”.

W tymże roku 47 mieszczan zajmowało się wyłącznie uprawą roli wraz z hodowlą. Rolników było znacznie więcej, ale pozostali jednocześnie trudnili się innymi pracami. Rzemieślników było tylko 40 i ich skład zawodowy był zasadniczo różny niż w XVI i w pierwszej połowie XVII w.:

<i>piekarze</i>	<i>8</i>	<i>rymarze</i>	<i>1</i>
<i>rzeźnicy</i>	<i>6</i>	<i>stolarze</i>	<i>6</i>
<i>młynarze</i>	<i>1</i>	<i>cieśle</i>	<i>1</i>
<i>sukiennicy</i>	<i>1</i>	<i>mularze</i>	<i>1</i>
<i>szewcy</i>	<i>4</i>	<i>kołodzieje</i>	<i>2</i>
<i>krawcy</i>	<i>7</i>	<i>kowale</i>	<i>1</i>
<i>kuśnierze</i>	<i>1</i>		

Z pokaźnej dawnej liczby sukienników pozostał tylko 1, a pozostali to głównie reprezentanci zawodów pracujących jedynie w zakresie zaspokajania elementarnych potrzeb rolniczego miasteczka i okolicy. Wśród rzemieślników reprezentujących 13 zawodów na branżę spożywczą przypadały 3 zawody i 15 rękodzielników, na branżę odzieżową i skórzaną 5 zawodów i 19 rzemieślników, na branżę metalową, drzewną i budowlaną 3 zawody i 4 rzemieślników.

Stosunkowo wiele, bo aż 20 osób zajmowało się handlem, ale nie było wśród nich hurtowników. 18 (90%) handlowało tylko nierogacizną, którą prawdopodobnie dostarczali na rynek śląski. Pozostali wyłącznie zajmowali się sprzedażą wina, które nabywała przede wszystkim szlachta przybywająca tutaj tłumnie na sejmiki województwa sieradzkiego.

Występująca w Szadku stosunkowo duża liczba najemników (40) nie była odosobnionym, lecz typowym zjawiskiem dla miast polskich u schyłku istnienia dawnej Rzeczypospolitej. Żebraków było 30 (28 chrześcijan i 2 Żydów) rekrutujących się w części z najemników, którzy przy braku pracy utrzymywali się z jałmużny. Natomiast 11 ubogich mieszkających wówczas w szpitalu według wszelkiego prawdopodobieństwa stanowili wyłącznie niedołężni starcy i kaleki.

*W Szadku w drugiej połowie XVII w. było 7 karczem, które stanowiły dość pokaźne źródło dochodów uzyskiwane dzięki ściągającej tutaj sejmikującej szlachcie. Dwaj karczmarze byli Żydami, których starosta ulokował w karczmie starościńskiej, co spowodowało opór mieszczan powołujących się na przywilej *de non tolerandis Iudaeis*, wydany jeszcze przez Zygmunta III Wazę.*

Ze znajdujących się tutaj w drugiej połowie XVII w. 3 młynów pozostał w końcu XVIII w. tylko 1.

Ogólna struktura zawodowa mieszkańców Szadku w 1791 r. przedstawiała się następująco:

<i>rzemieślnicy</i>	40
<i>rolnicy nie trudniący się innymi zawodami</i>	47
<i>kupcy</i>	20
<i>karczmarze</i>	7
<i>najemcy i służba</i>	46
<i>ubodzy i żebracy</i>	41
<i>inni</i>	2

Ogólny ferment społeczno-polityczny w szczytowej fazie polskiego Oświecenia jaki ogarnął małe i zagraryzowane ośrodki miejskie, nie ominął również i Szadku. Antagonizmy ze starostą przybrały na sile już podczas dokonywania lustracji w 1765 r. Mieszczanie oddawali staroście daninę zbożową według wymiaru ustanowionego w 1661 r., nałożonego przy uwzględnieniu zniszczenia jakiemu uległo miasto w czasie najazdu szwedzkiego. W 1765 r. starosta zażądał aby przywrócić wymiar z pierwszej połowy XVII w. i zyskał zgodę lustratorów, ale napotkał na ostry sprzeciw mieszczan. Antagonizmy te coraz silniej narastały, co było nie tylko lokalnym, ale typowym wówczas ogólnopolskim zjawiskiem. Opór ze strony mieszczan szadeckich łączył się z ich przystąpieniem do ogólnokrajowej akcji mieszczaństwa w okresie Sejmu Czteroletniego, co m.in. znalazło wyraz w uczestnictwie ich przedstawicieli w słynnej warszawskiej czarnej procesji. Rozwój oporu społecznego jednak nie szedł w parze z istotniejszymi przekształceniami ekonomicznymi Szadku, który w okres zaborów wszedł jako ośrodek noszący głównie rolniczy charakter.

SZADEK W XIX W.

W okresie przynależności do Prus Południowych (1793–1806) w sytuacji Szadku nie nastąpiły żadne istotniejsze przemiany. Natomiast należy zaznaczyć, że w dalszym ciągu władze zaborcze uznawały miasto jako siedzibę powiatu oraz wyznaczyły tutaj stałą kwaterę dla garnizonu wojskowego, co nie miało miejsca za czasów Rzeczypospolitej. Najprawdopodobniej nastąpiło to dopiero po 1795 r., czyli po uśmierzeniu powstania kościuszkowskiego w Wielkopolsce. Około 1800 r. w Szadku stacjonowało 120 żołnierzy pruskich oraz mieszkało 70 członków ich rodzin, co razem stanowiło około 18,5% ogółu ludności. Odtąd stała załoga wojskowa kwaterowała z Szadku tak w latach Księstwa Warszawskiego jak i Królestwa Polskiego. W okresie Prus Południowych było tutaj mniej mieszkańców niż w ostatnich latach poprzedzających II rozbiór.

Rozwój demograficzny Szadku

Rok	Ogółem ludności	w tym Żydów		Uwagi
		liczby bezwzgl	%	
1673	493			
1791	900	49	5,5	Cywilnych mieszkańców było tylko 815
1800	1005	32	3,2	
1808	972	61	6,3	
1810	1149			
1829	1273	208	16,4	
1859	1454	407	27,8	
1868	1454	407	27,8	
1921	3058			

Pewne próby ekonomicznego podźwignięcia Szadku czynione były jeszcze za czasów Księstwa Warszawskiego, szczególnie po pożarze w 1809 r. i poprzedziły ogólnokrajowe tendencje industrializacyjne jakie miały miejsce w Królestwie Polskim w latach rządów ministra Lubeckiego. Usiłowania te były kontynuowane jeszcze w pierwszych latach istnienia Królestwa, ale uległy zaprzepaszczeniu jeszcze przed powstaniem łódzkiego okręgu przemysłowego. Zaznaczono to w urzędowym opisie Szadku z 1820 r., w którym czytamy: „Jak miasto Szadek znacznie od roku 1809 do roku 1815 zaczęło wzrastać, tak też od roku ostatniego zaczęło upadać, a to z tych powodów: raz przez złączenie powiatu szadkowskiego do obwodu sieradzkiego i wyprowadzenie się władzy administracyjnej do miasta Sieradza. Po wtóre od 1809 r. do 1815 dostateczna liczba sukienników z kraju pruskiego była się zgromadziła, a nawet w roku 1818 folusz już byli ugodzili. Lecz ustanowiony szarwark w roku 1816 wszystkich mimo cierpień powynosił, majątniejszym do Prus, a uboższym do dóbr szlacheckich...”. Przytoczona motywacja przyczyn upadku prób ponownego zaszczepienia sukiennictwa nie dotyczy wszystkich elementów i podano je tylko jako argument przemawiający za zniesieniem niektórych obciążeń nałożonych na mieszczan szadeckich oraz przywrócenia miastu rangi centrum powiatowego. Była to jedna z pierwszych prób z początków XIX w., zmierzających do uprzemysłowienia miast Księstwa Warszawskiego, która nawiązywała do kilkunastowiecznych tradycji sukienniczych Szadku. Pozostało tutaj wprawdzie kilku sukienników, ale produkcja ich nie określała profilu ekonomicznego miasta, które mimo odpowiednich warunków naturalnych nawet nie posiadało folusza. Głównym zajęciem szadkowian pozostało rolnictwo.

W 1820 r. mieszczan – rolników było 144 i w późniejszych latach nie nastąpiły już większe zmiany w ich ilościowym składzie. Również w XIX w. duża ich część

jednocześnie trudniła się innymi zawodami. W 1820 r. 12 mieszczan – rolników (8,3%) uznano za „podupadłych”.

W latach 1820–1856 zmniejszeniu uległa liczba rzemieślników, która później wzrosła nieco. W 1820 r. 20% tutejszych rzemieślników stanowiły jednostki bardzo słabo znające swój zawód. Ale jednocześnie wskutek ogólnego rozwoju stosunków towarowo-pieniężnych zaczęła wzrastać rola Szadku jako centrum handlowego dla lokalnego rynku, co znalazło też wyraz w zwiększającej się liczbie zajmujących się handlem mieszczan, wśród których następowała branżowa specjalizacja. Podobnie jak i w XVIII w. odbywało się tutaj 14 dorocznych jarmarków, na których w pierwszej połowie stulecia bywał „... największy handel żelazem, skór, płócien, chustek, materiałów bławatnych, sukien krajowych, butów, szkła...”.

Struktura zawodowa ludności Szadku w XIX w.

<i>Zawód</i>	<i>1820 r.</i>	<i>1856 r.</i>
<i>Rolnicy</i>	<i>144</i>	
<i>Rzemieślnicy</i>	<i>100</i>	<i>70</i>
<i>Kupcy i handlarze</i>	<i>30</i>	<i>52</i>
<i>Sukiennicy i farbiarze</i>	<i>10</i>	<i>2</i>
<i>Kadra lekarska</i>		<i>2</i>
<i>Inni</i>	<i>1</i>	<i>3</i>

Analogiczna struktura zawodowa ludności Szadku przetrwała do drugiej połowy XX w., w której dominowała liczba szewców, a później również i stolarzy.

Już w pierwszym okresie istnienia Królestwa Polskiego Szadek utracił poważny czynnik swojego dotychczasowego rozwoju, przez odebranie mu funkcji siedziby władz powiatowych. Przy końcu XIX w. była tutaj czynna gorzelnia parowa, olejarnia i browar. Założono nawet hotel i funkcjonowało aż 9 szynków.

W pierwszej połowie XIX w. z dawnych dóbr ziemskich nadanych Szadkowi na własność pozostał tylko mały folwark Kruczyca. W okresie tym znajdowały się tutaj już dwie szkoły, do jednaj uczęszczało około 55 uczniów, a do drugiej będącą pensją żeńską 11 uczennic. W osiemdziesiątych latach istniała jedna szkoła do której uczęszczało 100 uczniów.

Skład zawodowy rzemieślników szadeckich w XIX w.

<i>Zawód</i>	<i>1820 r.</i>	<i>1856 r.</i>	<i>1868 r.</i>
<i>Bednarze</i>	<i>1</i>	<i>5</i>	<i>25</i>
<i>Cieśle</i>	<i>3</i>	<i>2</i>	–
<i>Cukiernicy</i>	–	<i>1</i>	–
<i>Garbarze</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	–

<i>Garncarze</i>	10	4	9
<i>Gwoździarze</i>	–	2	–
<i>Kapelusznicy</i>	–	1	–
<i>Kołodzieje</i>	–	2	4
<i>Koniarze</i>	1	1	–
<i>Kotlarze</i>	2	–	1
<i>Kowale</i>	3	1	1
<i>Krawcy</i>	10	10	13
<i>Mularze</i>	1	1	–
<i>Olejarze</i>	–	2	–
<i>Piekarze</i>	10	8	6
<i>Rzeźnicy</i>	11	16	14
<i>Rymarze</i>	1	1	2
<i>Stolarze</i>	3	2	6
<i>Ślusarze</i>	3	3	6
<i>Szklarze</i>	–	2	–
<i>Szewcy</i>	25	12	20
<i>Razem</i>	100	70	108

Bibliografia

- Goldberg J., *Dzieje Pabianic w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1990.
- Goldberg J., *Frydychszat–Sokolniki. Problemy osiemnastowiecznego miasteczka w ziemi wieluńskiej*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1959, t. 5, z. 1, s. 75–115.
- Goldberg J., *Ludność żydowska w Lutomiersku w drugiej połowie XVIII wieku i jej walka z feudalnym uciskiem*, „*Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*” 1955, nr 15/16, s. 183–204.
- Goldberg J., *Osadnictwo „oleńskie” w dawnym województwie łęczyckim i sieradzkim*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*” 1957, ser. 1, z. 5, s. 67–110.
- Goldberg J., *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960.
- Goldberg J., *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*” 1961, ser. 1, z. 21, s. 65–89.
- Goldberg J., *Studium historyczno-urbanistyczne Szadku*, 1961, mpis (zespół: 39/825/0 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Urząd Wojewódzki w Łodzi; ser. 9: Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, jednostka 2848).

- Goldberg J., *Zarys gospodarczo-społeczny rozwoju ziemi wieluńskiej w XVI–XVIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 1961, nr 5, s. 5–24.
- Grossmann H., *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, Warszawa 1925.
- Kossmann E.O., *Die deutschrechtliche Siedlung in Polen dargestellt am Lodzer*, Lipsk 1937.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- Mączak A., *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1955.
- Parczewski A., *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.
- Stobiecki R., Walicki J. (red.), „*Należę do polskiej szkoły historycznej*”. *Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010.

[Artykuł wpłynął: marzec 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

THE HISTORY OF SZADEK IN J. GOLDBERG’S „STUDIUM
HISTORYCZNO-URBANISTYCZNE SZADKU”
(„STUDY OF THE HISTORY
AND URBAN DEVELOPMENT OF SZADEK”)

Summary

Jakub Goldberg’s „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” („Study of the history and urban development of Szadek”) of 1961, which has never been published and exists only in typescript form, is a compendium of knowledge about the history of this city. Jakub Goldberg, an outstanding Polish-Israeli historian, was in 2010–2011 a member of the Editorial Board of „Biuletyn Szadkowski”. The „Study” consists of six chapters, the first four of which relate to the history of Szadek from the Middle Ages to the 19th century. The following two chapters are devoted to spatial development of the city. This article is concerned with the first part of J. Goldberg’s work dealing with the history of Szadek from its location at the end of the 12th century to the mid-19th century.

Keywords: Szadek, history, J. Goldberg